

obrissen les portes de la *roca*; e --- digueren que --- no obririen; per ço --- ab les spases en les mans e ab les lançes combateren molt fort la dita *roca*», «molta gent que y anava, uns per fer armes, altres per veure lo triumfo gran de les festes que dins la *roca* se feyen», JoMartorell (Ag. I, 133, 189). I això ha quedat consagrat en la nostra nomenclatura geogràfica popular: al capdamunt del Pallars, Vall d'Aneu, un dels antics castells més importants, damunt el poble de Jou, la gent del país en diu adés «Lo *kastèl*» adés la *řoka* de *žou* (1964).

Avui el mot és viu i vigorós a tot el domini lingüístic, i essencialment per igual en totes les regions, cf. el que he exposat a l'article PENYA, pel que fa a matisació sinonímic i preferències d'ús comarcal. Podem assenyalar-lo fins a les zones extremes: en el fons del Maestrat (*řoka* les que hi ha escampades pel llit de l'atorrentada *řámbra* a Olocau del Rei, poble ja fronterer en domini aragonès, 1961), fins al cim dels nostres Pirineus centrals (*řoka* a Estao i Esterri de Cardós, en el matis predominant, 1934), i a tota Ribagorça i més enllà.

En la rivalitat amb *penya* observem que, en aquestes comarques, no sols no s'hi mostra menys vigorós que aquest, sinó més, fins i tot àdhuc en la part aragonesa de la regió i fins a Sobrarbe. No és que *peña* en aquestes zones de l'aragonès fronterer sigui estrany a la toponímia ni a l'ús apellatiu, però *roca* hi gaudeix de més popularitat: és conspicu l'agegantat massís de La Peña Montañesa entre la vall de l'Ésera i la de l'Alt Cinca, tanmateix, a la vila de Graus, ja de llengua castellano-aragonesa, la gent popular grausina en diu la *Roca Montañesa*, 1965. Certament hi ha també allà la variant *péna* (= *penya*), i aqueixa sí que és freqüent en toponímia, però no com a terme genèric; en canvi, p. ex., la *řoka* i *kęęribo*, turó notable entre Alins de Llitera i Fonç; tirant més cap a Saragossa sí que *peña* va mostrant-se més i més vigorós, i *roca* menys (1965).

La comarca on *roca* arriba a la seva freqüència màxima com a genèric toponímic, i una en què l'usen amb més amplitud d'accs. deu ser el Priorat. En l'encingle rat laberint de valls de les muntanyes de Capçanes només se sent *řoka* amb el sentit de *cingle*, i aquest allà és mot desusat (1935). Una altra prova indirecta de la gran fermesa del mot *roca* és el seu ús per designar distintivament certes varietats de plantes, com *te de roca*, general a tot el Princ., *herba roquera*, *morella roquera*, o d'ocells *roquerols*, *colom roquer*, *el roquer* 'hirundo rupestris' val etc. En fi l'*alum de rocha*, que ja figura a la Lleuda de Tortosa de 1252, al costat de l'*alum de Balcam*, i com a carregat amb un pagament doble (RLR IV, 256, § 121) i cf. *roca* 'carro de la processó' comentat a l'article ROC d'*escacs* I a les Illes? Basti recordar La *Roqueta* («nom que donen a Mallorca els mallorquins absents d'ella», DAG).

Entre les altres llengües romàniques el nostre mot és propi principalment de les de França i Itàlia: car en castellà i portuguès, sembla haver-hi entrat tardanament i des de fora; també a Itàlia presenta una di-

fusió menys general que a França i Catalunya. En gallo-romànic sí que és general i antiquíssim. És d'allà el primer testimoni ben documentat, en una crònica llatina, que diu de Pepí el Breu: «Usque ad Garonnam pervenit, multas *roccas* et speluncas conquestiv: castrum Scorialiam, Torinnam, Petrociam»: es tracta d'una població del Corrèze (Turenne), a la ratlla de Carcí i el Baix Llemosí, una de la ratlla entre el lldg. i l'alvernès (Escorailles, Cantal) i una altra de la part alvernesa del mateix dept: els fets que narren aquests *Annales Laurissenses* són de l'any 767, la redacció és posterior, potser de bastant, potser no gaire, car Pepí ja va morir l'any següent i és possible que Carlemany no trigués gaire a fer fer la crònica dels fets del seu pare.

Ha de ser, doncs, anterior de poc, a la nostra documentació, i no deixem d'observar que el mot s'aplica només a localitats occitanes i a punts fortificats o naturalment defensables. Després d'aquesta dada és possible que no hi hagi hiatus, per més que no en tinguem dades en francès sinó en la *Passion du Christ* (fi S x), normando-picard *roke* c. 1100; en l'acc «château fort, citadelle» c. 1240, c. 1300 (FEW, 435b12-14), si bé ja se cita del *Roman d'Alexandre* (c. 1200?) aparellat amb *fer(me)sté* 'fortalesa': «ne vos pora garir ne *roce* ne fertés», «Sire, la haute *roce*, que tant as agardee / c'est une fermetés qui mult est redotee».

En llengua d'oc, *roca* ja apareix en la *Cançon de Sta Fe*, 2.^a quart del S. XI, i en trobadors i poemes narratius de fi S. XII i del XIII: Peire d'Alverne («en auta *roca* es bastitz»), *Crozada, C d'Antiocha* (Appel, *Chr.*, 7.78, 6190), i «en las *rocas* long la marina» en la *Vida de St Honorat* escrita a Niça c. a la fi del segle XIII. Un derivat d'importància cabdal, com *rochier*, ja apareix en l'occità occidental Marcabré, 2.ª meitat del S. XII i en l'anglonormand Gaimar c. 1138.

De la toponímia es treu la impressió d'una vitalitat molt gran en el Midi, més aviat més que en el domini d'oïl. Fent un recompte dels noms que aplega Longnon, en *Les Noms de lieu* (§§ 2209-2223) resulta un total de 75 en el domini d'Oc, de 34 en el d'oïl estricta, i 13 en el francoprovençal; si en rebaixem els consistents en un diminutiu (*Rochelle, Rochette, Ro(u)quette, Rouquet*), que en conjunt han de ser menys antics que els altres (entre els quals bona part són del tipus *Rochechouart, Rochefoucauld, Roquevidal*, que és d'entre els més antics), la diferència a favor del Midi encara és més gran: 31 oc, 8 oïl, 3 frprovençal. Tinguem també en compte que el domini francoprovençal és força més petit que l'occità, i aquest és bastant menys gran que el francès d'oïl, i traïem la impressió d'un mot especialment desenrotllat en la toponímia francoprovençal (car hi hauríem d'afegir encara els de Suïssa i d'Aosta), i tant o més en les terres d'oc, però menys en el Nord de França.

Com ja reconeix Longnon (§ 2209), referint-se al temps anterior a l'any 1000 «on le retrouve dans des textes de la même époque, écrits dans la Marche d'Espagne et dans le Nord de l'Italie». En efecte s'ha repetit bastant que a Itàlia tingué menys abast i exten-